

Analytical Bulletin

ISSN: 1829-4502

Journal homepage: <https://analytical-bulletin.ccs.am/index.php/ab/index>

CENTER FOR CULTURE
AND
CIVILIZATION STUDIES
FOUNDATION

Marina Galstyan

CIVIC AND POLITICAL PARTICIPATION OF ARMENIAN YOUTH IN THE POST-WAR REALITY: PERCEPTIONS AND PRACTICES

Մարինա Գալստյան

ՀՀ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ. ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆԵՐ

To cite this article: Marina Galstyan “Civic and Political Participation of Armenian Youth in The Post-War Reality: Perceptions and Practices,” *Analytical Bulletin (CCCS)* 16 (2023): 55-78
DOI: [10.56673/18294502-23.16-79](https://doi.org/10.56673/18294502-23.16-79)

To cite this article in Armenian: Մարինա Գալստյան «ՀՀ երիտասարդների քաղաքացիական և քաղաքական մասնակցությունը հետպատերազմյան իրականությունում. ընկալումներ և պրակտիկաներ», *Վերլուծական տեղեկագիր (ԲՄՀԿ)* 16 (2023): 55-78 DOI: [10.56673/18294502-23.16-79](https://doi.org/10.56673/18294502-23.16-79)

To link to this article: **DOI:** [10.56673/18294502-23.16-79](https://doi.org/10.56673/18294502-23.16-79)

Published online:

31 October 2023.

[Submit your article to
this journal](#)

**ՀՀ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ
ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ. ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆԵՐ¹**

*Մարինա Գալստյան²
ԵՊՀ*

ՀՄՏԱՌՈՏԱԳԻՐ

Հոդվածը վերլուծում է երիտասարդների քաղաքական մասնակցության վրա ազդող հիմնական ձևերը և գործոնները և ներկայացնում է այդ մասնակցության հիմնական մարտահրավերները Հայաստանի երիտասարդների օրինակով: Հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ այսօր Հայաստանում գերիշխում են ոչ ավանդական մասնակցության ձևերը: Երիտասարդության շրջանում ցածր է վստահությունը պետական կառավարման մարմինների և պաշտոնական տեղեկատվության նկատմամբ, ինչը էական ազդեցություն է ունենում քաղաքացիական և քաղաքական մասնակցության պրակտիկաների վրա: Այս իրադրությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ Հայաստանում երիտասարդները կարիք ունեն մասնակցության հարթակների: Որոշումների կայացմանը նրանց մասնակցությունը դեռահասների և պատանիների դեպքում պայմանավորված է գիտելիքների և հմտությունների ձեռքբերման, իսկ մեծ տարիքի երիտասարդների դեպքում՝ երկրում տիրող հետպատերազմյան իրավիճակը հաղթահարելու, որոշումների կայացման վրա ազդեցություն ունենալու նպատակադրմամբ կամ շարժառիթով:

ՀՈԳՎԱԾԻ

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներկայացվել է՝
23 հունիս 2023
Ընդունվել է՝
15 օգոստոս 2023

ԲԱՆԱԼԻ ԲԱՌԵՐ

ՀՀ երիտասարդներ, քաղաքացիական և քաղաքական մասնակցություն, տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ, քաղաքացիական կրթություն, երիտասարդության սոցիոլոգիա, հետպատերազմյան իրականություն
DOI:
10.56673/18294502-23.16-79

Հիմնախնդիրը

Հայաստանյան երիտասարդների քաղաքական և քաղաքացիական մասնակցությունը որոշումների կայացման գործընթացում մինչև պատերազմը արժանացել է հակասական գնահատականների. երիտասարդների մի մասը ակտիվորեն

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ՝ 20RF-172 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակներում:
² Սոցիոլոգիայի ֆակուլտետ, ԵՊՀ, էլ. փոստ marina.galstyan@ysu.am:

ներգրավված է քաղաքացիական և քաղաքական գործընթացներում, իսկ «երիտասարդության ավելի սովորական շարունակում է ակտիվ մասնակցություն չունենալ թե՛ տեղական, թե՛ համապետական ընտրական գործընթացներին»³: Նման բևեռացվածությունը բնորոշ է հատկապես հասարակական նշանակալի փոխակերպումների ժամանակ (պատերազմներ, հեղափոխություններ), երբ գործում է սոցիալական բևեռացվածության օրենքը՝ սահմանված Պ. Սորոկինի կողմից⁴: Բևեռացվածությունը հայաստանյան երիտասարդության բնութագրական կողմերից է⁵: Հետևաբար, արդիական է դառնում ուսումնասիրել և հասկանալ, թե ինչպիսին են որոշումների կայացման գործընթացներում երիտասարդության մասնակցության ձևերը, որոնք են երիտասարդների քաղաքական և քաղաքացիական մասնակցության առանձնահատկությունները, որոնք են երիտասարդների մասնակցության վրա ազդող հիմնական գործոնները և դրդապատճառները հայաստանյան երիտասարդության օրինակով:

Արևմտյան սոցիոլոգիական և քաղաքագիտական գրականությունը դեռևս չի մշակել մասնակցություն հասկացության մեկ միասնական սահմանում: Երիտասարդների և քաղաքացիական, քաղաքական մասնակցության փոխառնչությունների վերաբերյալ դիսկուրսը կարելի է դիտարկել երկու հակադիր

³ Հռիփսիմեն Մարգարյան, «Հայաստանի երիտասարդության կառույցների դասակարգումը և քաղաքական մասնակցության հիմնախնդիրները», *Вестник Российско-Армянского (Славянского) университета: гуманитарные и общественные науки*, №. 1, (2016): 76-85.

⁴ Питирим Сорокин, *Главные тенденции нашего времени* (Москва, 1997), 199.

⁵ Մարդկային զարգացման ազգային զեկույց, 2018/2019, *Այլազու ունենալու իրավունքը. Հայաստանը վերափոխող երիտասարդությունը*, ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր, (Հայաստան, 2019), 36 https://www.undp.org/sites/g/files/zskgk326/files/migration/am/NHDR-ARM_sans-foreword.pdf, մու.սը՝ 01.08.2023:

բևեռների ծիրում: Հետազոտությունների մի մասը ներկայացնում է, որ երիտասարդները հետաքրքրված չեն քաղաքական կյանքով և չեն ցանկանում մասնակցել քաղաքական գործընթացներին⁶: Քանի որ երիտասարդների քաղաքական մասնակցության կարևոր ցուցիչներից է ընտրություններին նրանց մասնակցության ցուցանիշը, ապա հաճախ քաղաքական ֆորմալ գործընթացներին մասնակցության ցածր մակարդակը և արքենտիստների (ընտրություններին չմասնակցողների) թիվը վերագրվում է մասնակցության ցածր մակարդակի: Չնայած տարբեր երկրների ընտրություններին մասնակցության պաշտոնական թվերը ամբողջությամբ հասանելի չեն, սակայն, տարբեր երկրներում իրականացված սոցիոլոգիական հարցումների արդյունքում հավաքագրված տվյալների հիման վրա կարելի է ուրվագծել, որ ընտրողների մասնակցությունը բոլոր ժողովրդավարական երկրներում նվազել է⁷: 1980-ական թվականներից ի վեր կարելի է նկատել նվազման այս միտումը, ընդ որում՝ մասնակցության անկումը կենտրոնացած է երիտասարդների շրջանում⁸: 33 երկրների⁹ ընտրանքից ստացված հարցման արդյունքները ցույց են տալիս, որ 18-29 տարեկան երիտասարդների միայն 44% է «միշտ քվեարկում»՝ համեմատած բոլոր քաղաքացիների գրեթե 60%-ի

⁶ Andy Furlong, *Handbook of Youth and Young Adulthood: New perspectives and Agendas*. (London: Routledge, 2009).

⁷ Tomaž Deželan, *Young People and Democratic Life in Europe: What Next After the 2014 European Elections?*, (European Youth Forum, 2015), www.youthup.eu/app/uploads/2015/11/YFYoungPeopleAndDemocraticLifeInEurope_B1_web-9e4bd8be22.pdf, մուտք՝ 27.07.2023.

⁸ UN-DESA, *World Youth Report 2016: Youth Civic Engagement*, (UN, 2016), <https://doi.org/10.18356/a4137e60-en>.

⁹ Ալժիր, Եգիպտոս, Գանա, Լիբիա, Մարոկկո, Նիգերիա, Ռուանդա, Հարավային Աֆրիկա, Թունիս, Չինրաբվե (Աֆրիկա), Կիպրոս, Էստոնիա, Նիդեռլանդներ, Գերմանիա, Լեհաստան, Սլովենիա, Իսպանիա, Շվեդիա (Եվրոպա), Արգենտինա, Բրազիլիա, Չիլի, Կոլումբիա, Պերու, Ուրուգվայ (Հարավային Ամերիկա), Ճապոնիա, Մալայզիա, Ֆիլիպիններ, Սինգապուր, Հարավային Կորեա, Չինաստանի Թայվան նահանգ, Թաիլանդ (Հարավարևելյան Ասիա), Հնդկաստան (Հարավկենտրոնական Ասիա), Միացյալ Նահանգներ (Հյուսիսային Ամերիկա):

հետ: Սակայն կան հեղինակներ, որոնք ընդգծում են, որ 1. երիտասարդների քաղաքական ակտիվությունը անմիջականորեն առնչվում է քաղաքական համակարգի նկատմամբ երիտասարդների վստահության հետ և, 2. երիտասարդների մասնակցության ժամանակակից և նորարար ձևերը պահանջում են չափման և ուսումնասիրության ավելի զգայուն մոտեցումներ¹⁰: «Միննույն ժամանակ, երիտասարդների մասնակցությունը՝ մասնավորապես քաղաքական մասնակցությունը, երիտասարդների սոցիալականացման փուլերից մեկն է, այսինքն՝ ոչ թե առանձին խնդիր է, այլ՝ գործընթաց: Հետևաբար, երիտասարդական հետազոտությունների թիրախում է ոչ միայն երիտասարդների մասնակցության ցածր մակարդակը քաղաքական գործընթացներում, այլ՝ հենց *երիտասարդների քաղաքական մասնակցությունը ինքնին*, իսկ երիտասարդական քաղաքականության և երիտասարդական աշխատանքի կենտրոնում մասնակցության խթանումն է»¹¹:

Երիտասարդների քաղաքական մասնակցության ուսումնասիրության մեթոդաբանական խնդիրները ևս թողնում են իրենց ուղղակի ազդեցությունն այդ թեմայի վերաբերյալ գիտելիքի ստեղծման, տարածման և վերարտադրության վրա: Արդյունքում՝ երիտասարդների քաղաքական մասնակցության վերաբերյալ առկա գիտելիքը հաճախ չի ներկայացնում քաղաքական մասնակցության ոչ ավանդական, տեսամեթոդաբանական հեռանկարի առումով քաղաքականությունից դուրս գոյություն ունեցող մասնակցության ձևերը, սոցիալական համատեքստը,

¹⁰ Ann Crowley and Dan Moxon, *New and innovative forms of youth participation in decision-making processes*, (2017), <https://rm.coe.int/new-and-innovative-forms-of-youth-participation-in-decision-making-pro/1680759e6a>, մուտք՝ 27.07.2023:

¹¹ Марина Галстян, *The participation schemes in armenian educational system*, *Вестник Российско-Армянского (Славянского) университета: гуманитарные и общественные науки I* (Երևան, 2020): 127-144.

տարբեր երկրների առանձնահատկությունները, երիտասարդների սեփական ընկալումները, ինչպես նաև՝ պատմական զարգացման ընթացքը¹²:

Մասնակցությունը երիտասարդների քաղաքական և քաղաքացիական մասնակցությունը

Մասնակցությունն ինքնին կայուն հասկացություն չէ. հասարակական գիտությունների և քաղաքացիական գործընթացների զարգացմանը զուգահեռ փոխվել և զարգացել են նաև նրա ընկալումները: Ժողովրդավարությունն ու կառավարումն առաջին հիմնական հարթություններն են, որոնց միջոցով դիտարկվում է մասնակցությունը: Քաղաքագիտական տեսություններում մասնակցությունը նեղ իմաստով սահմանափակվում է ընտրություններին մարդկանց քվեարկելու գործընթացով, իսկ ավելի լայն առումով այն դիտարկվում է որպես հանրության մասնակցությունը որոշումների ընդունման գործընթացներին¹³:

Անհատին քաղաքականության մեջ ներգրավելու մոտիվների ուսումնասիրության հարցում նշանակալի ներդրում են ունեցել Ա. Մասլոուն, Դ. Իսթոնը, Ֆ. Գրիշթեյնը, Է. Դյուրկհեյմը, Ս. Գիդենսը, Գ. Մյուրերը, Կ. Մայնհեյմը, Կ. Փոփերը և այլք:

Երիտասարդության քաղաքական ակտիվության երևույթի իմաստավորումը քաղաքական գործընթացում իրականացվել է տարբեր գիտակարգերի շրջանակներում. կառուցվածքային ֆունկցիոնալիզմի (Տ. Պարսոնս, Ռ. Մերտոն), վարքաբանական ուղղության (Գ. Լասվել և Չ. Մերիամ), համակարգային մոտեցման (Գ. Ալմոնդ, Ն. Լուման, Կ. Դոյս), ինստիտուցիոնալիզմի և նեոինստիտուցիոնալիզմի (Պ. Հոլլ, Ռ. Թեյլոր), կոնֆլիկտաբանության

¹² “Revisiting youth political participation. Challenges for research and democratic practice in Europe”, ed. by Joerg Forbrig, 19 (Council of Europe Publishing, 2005).

¹³ Forbrig, “Revisiting youth political participation”, 19.

(Ռ. Դարենդորֆ, Լ. Կոզեր): Երիտասարդության քաղաքական մասնակցության ասպեկտների արդիականացման գործընթացներին են անդրադարձել նաև ժամանակակից մի շարք տեսաբաններ (Ռ. Ինզլհարթ, Օ. Դոնել, Ռ. Դալ, Յ. Հաբերմաս):

Ակադեմիական գրականության մեջ լայնորեն մեջբերվում է Ռ. Հարթի հեղինակած աստիճանակարգումը կամ երիտասարդների մասնակցության սանդուղքը, որը ցուցադրում է երիտասարդների մասնակցության տարբեր մակարդակները կամ ինտենսիվությունը, և որի միջոցով հնարավոր է հասկանալ, թե որքանով է այս կամ այն գործողությունն իրական երիտասարդական մասնակցություն¹⁴:

Երիտասարդների քաղաքական մասնակցության բազմաթիվ այլ հասկացություններ կան: Կարող ենք խմբավորել դրանք հետևյալ կերպ.

- մասնակցությունը՝ որպես իրավունքի իրացման գործընթաց, այլ ոչ թե՝ արդյունք,
- մասնակցությունը՝ որպես երիտասարդների հզորացման մեխանիզմ,
- մասնակցությունը՝ որպես քաղաքականության, պրակտիկայի, ծառայության արդյունավետության երաշխիք,
- մասնակցությունը՝ որպես երիտասարդների զարգացումը խրախուսող գործոն¹⁵:

Մասնակցության **քննադատական մոտեցումը** ևս լայնորեն քննարկվում է գրականության մեջ, ըստ որի՝ մասնակցությունը մարդկանց կառավարելու, վերահսկելու նոր ձև է: Հետևաբար, ըստ այս մոտեցման՝ երիտասարդների քաղաքական մասնակցությունը

¹⁴ Roger Hart, *Children's participation, from tokenism to citizenship*, UNICEF International Child Development Centre Spedale degli Innocenti (Florence, Italy, 1992). https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf, մուսը՝ 07.07.2023:

¹⁵ Rys Farthing, *Why Youth Participation? Some Justifications and Critiques of Youth Participation Using New Labour's Youth Policies as a Case Study*, (YOUTH & POLICY, 2012).

սահմանվում է որպես երիտասարդների սոցիալական վերահսկմանն ուղղված հասարակության գործառույթ, միջոց, գործիք, մեխանիզմ: Այս մոտեցման ձևավորման համար նշանակալի են եղել նաև Մ. Ֆուկոյի դիսկուրսիվ պրակտիկաների և իշխանության պրակտիկաների մասին տեսական դրույթները¹⁶:

Երիտասարդների մասնակցության ձևերը

Հասարակության և քաղաքական ինստիտուտների միջև հեռավորության կրճատումը անցել է զարգացման մի շարք փուլեր: Կրթության որակի բարելավմանը և տնտեսական զարգացմանն ուղղված բարեփոխումներն այդ հեռավորության կրճատմանն ուղղված քայլեր են:

Քաղաքական մասնակցության մակարդակի բարձրացման վրա էական նշանակություն թողեցին մի շարք գործընթացներ, որոնց թվում է ինստիտուցիոնալ բարդությունը (institutional complexity): Վերջինիս շնորհիվ հասարակության յուրաքանչյուր անդամ կարող է ազդեցություն թողնել ինչպես քաղաքական գործընթացի ընթացքի, այնպես էլ՝ արդյունքի վրա: Այսինքն՝ ժողովրդավարական քաղաքականության զգալի ընդլայնումն ուղեկցվել է քաղաքական մասնակցության զգալի ընդլայնմամբ¹⁷:

Եվրոպայում երիտասարդների քաղաքական մասնակցության վրա նշանակալի է եղել 1960-ականների ուսանողական սոցիալական շարժումների ազդեցությունը: Նմանատիպ գործողությունների ձևաչափերի տարբերակները ևս նպաստեցին հասարակության և մասնավորապես՝ երիտասարդների ներգրավմանը քաղաքական գործընթացներին¹⁸:

¹⁶ Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*, (New York: Pantheon Books, 1972).

¹⁷ Forbirig, “Revisiting youth political participation”, 20.

¹⁸ Նույն տեղում:

Առանձնացվում են քաղաքական մասնակցության ձևաչափերի տարբերակման մի շարք մոտեցումներ: Առավել տարածված են մասնակցության ձևերի տարբերակումը ավանդականի և ոչ ավանդականի: Ավանդական կամ ինստիտուցիոնալ մասնակցության ձևերն են ընտրությունները, անդամակցությունը քաղաքական կուսակցություններին, իսկ ոչ ավանդական կամ ոչ պայմանական (unconventional) մասնակցության ձևերից են ստորագրահավաքները, ցույցերը, շարժումները: Այս իմաստով է, որ հետաքրքրական հորիզոններ և հեռանկարներ են բացվում երիտասարդական ուսումնասիրությունների, քաղաքականության և պրակտիկայի համար: Արդի հասարակություններում քաղաքական մասնակցության ավանդական ձևերը, որոնք կառուցվում էին անվտանգության և հեղինակության շուրջ, իրենց տեղը զիջում են քաղաքական մասնակցության ոչ ավանդական՝ նոր ձևերին, որոնք ձևավորվում են այնպիսի արժեքների շուրջ, ինչպիսին են մարդու իրավունքները, շրջակա միջավայրը, գենդերային հավասարությունը, անհատական անկախությունը և այլն¹⁹:

Հանդիպում է նաև մասնակցության ձևերի հետևյալ տարաբաժանումը՝

- երիտասարդների քաղաքական մասնակցություն,
- ժամանակակից՝ ներկայացուցչական կամ ուղիղ մասնակցություն, օրինակ՝ հկ, համակառավարում, երիտասարդական խորհրդարաններ, աշակերտական խորհուրդներ, ցույցեր և այլն,

¹⁹ Առնակ Սարգսյան, *Քաղաքական մասնակցության հիմնահանդիսները ժողովրդավարական համայնքման փուլում*, (Երևան, ԵՊՀ, 2022):

- հետարդիական կամ մասնակցության ապագա ձևեր (թվային մասնակցություն)²⁰:

Հեղինակները հետարդիական մասնակցության ձևերի շարքում դասում են զգացմունքային, վիրտուալ և թվային մասնակցության ձևերը: Մասնակցության այդ ձևերից են.

- հաքերային հարձակումներ. բողոքի ձև՝ առցանց սերվերները ջնջելու և առցանց ծառայությունը ժամանակավորապես անհասանելի դարձնելու համար,
- Clicktivism and slacktivism. կամավոր ձևով կամ որոշակի հղումներ սեղմելու հրավերների միջոցով հայտարարությունների և դատողությունների համաձայնության արտահայտում, որը առաջացնում է առցանց վիրուսային ազդեցություն,
- առցանց քարոզարշավ. հատուկ առցանց հարթակները օգտատերերին հրավիրում են սկսելու սեփական արշավները և հետաքրքրություն ձեռք բերել դրանց նկատմամբ՝ իրենց սոցիալական ցանցերում հղումներ տարածելու միջոցով (օրինակ՝ avaaz.org),
- Crowdsourcing and crowdfunding. բազմության, ամբոխի օգտագործումը գաղափարներ, ներդրում և հետադարձ կապ ձեռք բերելու համար նախագծերն իրականացնելու և գաղափարներն իրականություն դարձնելու համար,
- Liquid Democracy. հատուկ ծրագրակազմ և մտածողություն որոշումների կայացման և առցանց քննարկման համար, այսինքն՝ պատվիրակված քվեարկություն,
- Barcamp. մասնակիցների վրա կենտրոնացած ներքնից վեր համաժողով, որտեղ ծրագիրը ստեղծվում է հենց մասնակիցների կողմից՝ համատեղելով բաց տարածության

²⁰ Lasse Siurala, *Changing forms of youth participation. New forms of youth participation*, (Biel: Switzerland, 2000).

տեխնոլոգիան ինտերնետի վրա հիմնված գործիքների արդյունավետ օգտագործման հետ²¹:

Քաղաքական մասնակցության նոր մոդելների մասին ամբողջական պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ հետևյալ գործոններին՝

- քաղաքացիական հասարակություն և սոցիալական կապիտալ,
- նոր տեխնոլոգիաներ,
- ՉԼՄ-ներ,
- քաղաքական և քաղաքացիական կրթություն:

Քաղաքացիական հասարակությունը և սոցիալական կապիտալի դերը

Ըստ Ս. Հանթինգթոնի՝ ավանդականից մինչև ժամանակակից հասարակությունների հիմնական տարբերությունների թվում կարելի է անվանել քաղաքականության մեջ քաղաքացիների ներգրավվածության բարձր մակարդակը և բաց քաղաքական համակարգի առկայությունը, որը արդիականացման գործընթացներում քաղաքացիների մասնակցության ամրապնդմանը նպաստող մի շարք բարդ, ինքնավար, հարմարվողական և համաձայնեցված քաղաքական ինստիտուտների համալիր է²²: Հետևաբար, հասարակության արդիականացման նպատակներն ու խնդիրները անհասանելի են առանց քաղաքական

²¹ Anne Crowley & Dan Moxon, *New and innovative forms of youth participation in decision-making processes*, Council of Europe, (October 2017); Analytical paper on “Youth Participation, Young people political participation in Europe: What do we mean by participation?”, <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261980/What+is+youth+participation.pdf/223f7d06-c766-41ea-b03c-38565efa971a>, մուսք՝ 07.07.2023:

²² Handayani M., *Samuel Philips Huntington on political participation and democracy*, Department of Political Science Kulliyah of Islamic Revealed Knowledge and Human Science International University Malaysia, Semester 3, (2008-2009).

արդիականացման խնդիրների լուծման²³: Առաջին հերթին, փոփոխություններ պետք է կատարվեն ինստիտուցիոնալ միջավայրում (նորմերն ու արժեքները, որոնցով կառաջնորդվեն մարդիկ իրենց քաղաքական վարքագծում): Երկրորդ, պետք է ստեղծել քաղաքական համակարգ, որը հիմնված կլինի քաղաքական բազմակարծության ու մրցակցության վրա և կկարողանա ներկայացնել և համակարգել տարբեր սոցիալական խմբերի շահերը, ապահովել քաղաքացիների՝ վերափոխմանը մասնակցելու միջոցների մոբիլիզացումը: Այն դեպքում, երբ իշխող կառավարությունը ի վիճակի չէ ստեղծել քաղաքական համակարգ, որը համապատասխանում է թվարկված պահանջներին, քաղաքացիները գտնում են իրենց ակտիվության իրագործման այլ՝ ոչ ինստիտուցիոնալ ուղիներ (բողոքարկման գործողությունները, «ուղղակի գործողություն»): Ժամանակակից քաղաքական գործընթացներն ուսումնասիրելիս որոշակի են հասարակական ակտիվության ցանցային փոփոխությունները. քաղաքական և հասարակական զարգացման գործընթացներում տեղեկատվության ընկալման միատարրությանը փոխարինել են բազմակարծությունը և խաղարկման լայն դաշտը:

Տեղեկատվական դաշտի նոր արժեքաբանությունը փոխել է ամբողջ հասարակության և մասնավորապես՝ երիտասարդության ընկալումները: Երիտասարդությունը ակտիվություն է դրսևորում ոչ միայն քաղաքականության ոլորտում, այլ նաև՝ սոցիալական արդարության ապահովման և հասարակական փոխակերպումների շրջանակներում մասնակցայնության ոլորտում: Ժամանակակից քաղաքական հաղորդակցությունը արմատապես փոխել է երիտասարդության արժեհամակարգը: Հատկապես, արդի քաղաքական զարգացման տրամաբանությամբ պայմանավորված՝

²³ Самюэль Хантингтон, *Третья волна: Демократизация в конце XX века*, (РОССПЭН, М., 2003).

Երիտասարդության սոցիալականացման գործընթացում գերակա որոշիչ դեր ունեն նոր տեղեկատվա-հաղորդակցական տեխնոլոգիաները: Հասարակությունը և մասնավորապես երիտասարդությունը զգալիորեն ավելի հետաքրքրված է քաղաքականության էստետիզացմամբ: Այլ բառերով ասած՝ քաղաքականությունն այժմ շատ նման է շոու բիզնեսին իր խաղարկայնությամբ: Այն աշխարհը, որում այժմ ապրում է երիտասարդությունը այլ է և՛ սպառողական արժեհամակարգով, և՛ ազատականությամբ, և՛ ազատության պահանջներով: Երիտասարդական բազմաթիվ շարժումներ ուղղված են ցուցադրականության ապահովմանը և մասնակիցների իմիջի ձևավորմանը, որը և բերում է նրանց զգալի պարզեցմանը:

Վստահությունը և սոցիալական համերաշխությունը ուղղակիորեն ազդեցություն են թողնում քաղաքական մասնակցության վրա, քանի որ այն կառուցվում է հորիզոնական, այլ ոչ՝ ուղղահայաց կապերի հիմքի վրա: Վստահության հարցը բավականին ցածր է երիտասարդության շրջանում: Հարվարդի և Մեյբուրնի համալսարանների կողմից իրականացված հետազոտությունների համաձայն՝ երիտասարդներն ամենաքիչն են վստահում ժողովրդավարությանը, քան ցանկացած այլ տարիքային խումբ²⁴: Այս իմաստով հորիզոնականությունը՝ հավասարությունը, ունի վճռորոշ ազդեցություն, քանի որ քաղաքական մասնակցության ավանդական ինստիտուցիոնալ ձևերը որպես նախապայման պահանջում են որոշակի հմտություններ, ինչն էլ հանգեցնում է հիերարխիայի՝ ուղղահայաց համակարգի: Մասնակցության ոչ ավանդական ձևերը որևէ նախապայման չունեն. կարելի է ներգրավվել սոցիալական շարժումներին առանց որևէ

²⁴ Harvard research suggests that an entire global generation has lost faith in democracy. Quartz. by Gwynn Guilford Published November 30, 2016, <https://qz.com/848031/harvard-research-suggests-that-an-entire-global-generation-has-lost-faith-in-democracy/>, մուտք՝ 10.07.2023:

պատրաստվածության, ինչն էլ բացառում է որևէ հիերարխիա. դրանք բնույթով հորիզոնական են:

Հետագայում իր զարգացումն է ստացել նաև «մասնակցային ժողովրդավարություն» (participatory democracy) հասկացությունը: Համաշխարհային կառավարումը, որը հիմնված է մասնակցային մեխանիզմների վրա, հնարավոր է ոչ միայն միջպետական ջանքերի, այլ նաև՝ համաշխարհային քաղաքացիական հասարակության, նոր և հին սոցիալական շարժումների միջև դաշինքի միջոցով²⁵:

ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագրի 2002 թվականի համաշխարհային զարգացման զեկույցում հստակ ընդգծվել է, որ պետությունները կարող են ապահովել մարդկային զարգացումը «բոլորի համար», միայն երբ կունենան այնպիսի ժողովրդավարական կառավարման համակարգ, որը, հաշվետու լինելով հանրության բոլոր անդամներին, ապահովում է մարդկանց մասնակցությունն իրենց կյանքին վերաբերող հարցերի քննարկումներին և որոշումների ընդունմանը²⁶: Վերջին հետազոտությունների լայն շրջանակը նշում է, որ ընտրություններին մասնակցությունը, քաղաքական կուսակցություններին անդամակցությունը, քաղաքականության նկատմամբ հետաքրքրությունը և քաղաքական ինստիտուտների նկատմամբ վստահությունը անկում են գրանցել հատկապես երիտասարդների շրջանում²⁷:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաները, ԶԼՄ-ները և երիտասարդների մասնակցությունը

Համացանցի և տեղեկատվական ու հաղորդակցության տեխնոլոգիաների ազդեցությունը երիտասարդների

²⁵ Forbirig, “Revisiting youth political participation”, 21.

²⁶ “Deepening democracy in a fragmented world”. World Development Report, UNDP, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2002/>, (2002), մու.սք՝ 07.07.2023:

²⁷ Analytical paper on “Youth Participation, Young people political participation in Europe: What do we mean by participation?” .

մասնակցության վրա լայնորեն ուսումնասիրվող հիմնահարց է հասարակագիտության մեջ: Հիմնականում երկու տեսություններ կան, որոնք ուսումնասիրում են այս երկու երևույթների փոխառնչությունները՝ մոբիլիզացման տեսությունը (Mobilization theory) և ամրապնդման տեսությունը (Reinforcement theory)²⁸: Մոբիլիզացման տեսությունը պնդում է, որ համացանցը կարող է նշանակալի ազդեցություն ունենալ մասնակցության վրա և հատկապես՝ համացանցը և տեղեկատվական և հաղորդակցության տեխնոլոգիաները (այսուհետ՝ ՏՀՏ) լայնորեն կիրառող երիտասարդների մասնակցության վրա, քանի որ այդ տեխնոլոգիաները կարող են 1. անկախ ֆիզիկական ներկայությունից, ինչը կարող է խոչընդոտել դեմ առ դեմ մասնակցությանը, նպաստել որոշումների կայցմանը ներգրավված լինելուն, 2. երիտասարդների մոտ մասնակցության արդյունավետության մասին իրական ընկալումներ ձևավորել. նրանք կարող են գիտակցել, որ իրենց մասնակցությունը ազդեցություն ունի որոշումների կայացման վրա, ինչն էլ կարող է նպաստել դեմ առ դեմ մասնակցությանը:

Ի տարբերություն մոբիլիզացիայի տեսության՝ ամրապնդման տեսությունը պնդում է, որ համացանցը կամրապնդի դեմ առ դեմ մասնակցության՝ գոյություն ունեցող օրինաչափությունները. նրանք, ովքեր նախկինում չեն մասնակցել, կշարունակեն չմասնակցել, մինչդեռ նրանք, ովքեր մասնակցել են անցյալում, կօգտագործեն համացանցը ավելի ներգրավված լինելու համար: Այս փաստարկը հիմնված է երկու հիմնական ենթադրության վրա. 1. մասնակցությունը՝ դեմ առ դեմ կամ առցանց, ունի սոցիալ-տնտեսական պայմանավորվածություն և որոշվում է սոցիալ-տնտեսական խոչընդոտներով, ինչպիսիք են կրթությունը և

28 Taewoo Nam, *Dual effects of the internet on political activism: Reinforcing and mobilizing*, Government Information Quarterly. (2012). № 29, 90–97.

եկամուտը, որոնք համացանցը չի կարող անմիջապես փոխել, 2. ներկայումս ոչ ակտիվ անհատները չեն դառնա ավելի մոտիվացված կամ հետաքրքրված մասնակցելու քաղաքականությանը միայն այն պատճառով, որ ի հայտ է եկել մասնակցության նոր միջոց՝ համացանցը²⁹: Չնայած հակասությանը՝ այս երկու տեսությունները պնդում են, որ առկա է դրական կապ առցանց և դեմ առ դեմ մասնակցության միջև, ինչն արդեն պայմանավորված է ինքնության, որևէ խմբին պատկանելու ձգտմամբ. եթե երիտասարդը հարում է որևէ քաղաքական խմբի, հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ նա առցանց ևս հարում է այդ խմբին, օրինակ՝ հետևում է այդ խմբի ֆեյսբուքյան էջին և այլն: Այս հանգամանքը նաև խմբերի միջև սահմանների ձևավորման, բնեռացման նպատակ ունի:

Այս երկու տեսությունների միջև բանավեճը դեռևս արդիական է, քանի որ պրակտիկ բազմաթիվ հետազոտություններ և իրադարձություններ կան, որոնք հիմնավորում են երկու տեսությունների ճշմարտացիությունը: Տեսությունները մեթոդաբանական և վերլուծական հեռանկարներ են բացում շարունակելու ուսումնասիրել համացանցի, ՏՀՏ-ների և երիտասարդների մասնակցության միջև փոխպայմանավորվածության հարցը:

Համացանցը և ՏՀՏ-ները նաև էական ազդեցություն ունեցան զանգվածային լրատվական միջոցների գործունեության, գործառույթների, տրամաբանության վրա: ՁԼՄ-ների հիմնական գործառույթը իրականության անընդհատ վերակառուցումն է³⁰: Այս իմաստով պարզ է դառնում, թե որքան կարևոր գործոն է ՁԼՄ-ն երիտասարդների քաղաքական մասնակցության համար, քանի որ

²⁹ Tai, K.-T., Porumbescu, G., & Shon, J. *Can e-participation stimulate offline citizen participation: an empirical test with practical implications*, (Public Management Review, 2019), 1-19.

³⁰ Niklas Luhmann, *The reality of Mass media*, (January, 1996).

ԶԼՄ-ների միջոցով ներկայացված իրականության, դրա մաս կազմող քաղաքական գործընթացների հետ է անմիջականորեն առնչվում երիտասարդը՝ հատկապես համացանցի լայն տարածման արդի պայմաններում: ԶԼՄ-ն միայն տեղեկատվության հաղորդման պարզունակ գործընթաց չէ: Համակարգային տեսության ներկայացուցիչ Ն. Լուիմանը նշում է, որ համակարգերը միմյանցից տարանջատվում են կողերով: ԶԼՄ-ի կողը ինֆորմացիան է, որը հաղորդվում է, ավելին՝ ինֆորմացիայի յուրահատկացումը, առանձնացումը: Երբ ԶԼՄ-ն ինֆորմացիան ձևափոխում է և դարձնում հանրությանը մատուցելի, ինֆորմացիան այլևս հանդես չի գալիս նախկին տեսքով և չի համապատասխանում իրականությանը: Ստացվում է, որ ԶԼՄ-ի համակարգը ինֆորմացիան վերածում է ոչ ինֆորմացիայի: Հետևաբար, ԶԼՄ-ի կողը ինֆորմացիա/ոչ ինֆորմացիան է: Այսինքն՝ ԶԼՄ-ն ոչ թե հատուկ մատուցում է ոչ ինֆորմացիա, այլ ուղղակի կատեգորիզացնում է ինֆորմացիան ու մեխանիկորեն ստեղծվում է ոչ ինֆորմացիա: Սա էլ կողավորման գործընթացն է, որն իրականացնում է համակարգն իր կողի միջոցով:

Քաղաքական սոցիալականացում և քաղաքացիական կրթություն

Ինչպես արդեն նշվեց, քաղաքական մասնակցությունը երիտասարդների սոցիալականացման գործընթաց է: Որպես սոցիալականացման բնականոն գործընթաց՝ երիտասարդների քաղաքական մասնակցությունը կրում է մի շարք գործոնների ազդեցությունը՝ ԶԼՄ-ների, քաղաքական համակարգի, հասարակության, ավագ սերունդների և իհարկե կրթության: Այս հատվածում քննարկվելու է, թե գրականության մեջ ինչպես է արտացոլված երիտասարդների քաղաքացիական, քաղաքական կրթության և քաղաքական մասնակցության փոխկապվածությունը:

Քաղաքացիական կրթության նպատակը երեխաների և երիտասարդների քաղաքական գրագիտության բարձրացումն է³¹: Երիտասարդների կողմից քաղաքական տեղեկատվության ստացումը և վերլուծական հմտությունների ձեռքբերումը քաղաքական կրթության կարևոր բաղկացուցիչներից են³²: Հետաքրքրական է, որ այս իմաստով գրականության մեջ հակադրության մեջ են դրվում քաղաքացիական կրթությունը և ՁԼՄ-ները: Ինչպես արդեն նշվել է, ՁԼՄ-ները մշակում են իրականության վերաբերյալ ինֆորմացիան՝ այն վերածելով ոչ ինֆորմացիայի, հետևաբար քաղաքական կրթությունը կարող է կատարել իրականության վերաբերյալ ինֆորմացիայի ստացման համար հմտություն ձեռք բերելու գործառույթ: Պատահական չէ, որ գրականության մեջ նաև նշվում է քաղաքական կրթության մեջ թվային գրագիտության կարևորությունը՝ որպես առանցքային բաղկացուցիչ:

Քաղաքական կամ քաղաքացիական կրթությունը դիտարկվում է որպես ժողովրդավարության հասկացման և քննադատական գնահատման միջոց: Քաղաքական կրթության միջոցով երիտասարդներին է փոխանցվում, թե ինչպես է գործում քաղաքական համակարգը, ինչպես են կայացվում որոշումները, ինչպես կարելի է մասնակցել դրանց: Նաև հնարավորություն պետք է ստեղծել, որպեսզի երիտասարդները կարողանան հարցականի տակ դնել, քննադատել այդ համակարգը և գործընթացները:

Հետազոտության մեթոդաբանություն

Հոդվածը հիմնված է դաշտային հետազոտության արդյունքների վերլուծության վրա, որի շրջանակներում կիրառվել են տեղեկատվության հավաքագրման հետևյալ մեթոդները.

³¹ David Keer, *Re-examining Citizenship Education in England*. In Torney-Purta, J., Schwille, J. and Amadeo, J. *Civic Education across countries: Twenty-four national case studies from the IEA Civic Education project*, (Amsterdam, IEA., 1999).

³² Richard Niemi and Jane Junn, *Civic education: What makes students learn?* (New Haven & London, CT: Yale University Press, 1998).

1. *Փաստաթղթերի վերլուծություն.* վերլուծության մեջ ներառվել են արևմտյան սոցիոլոգիական և քաղաքագիտական ակադեմիական գրականություն երիտասարդության սոցիոլոգիայի, երիտասարդության մասնակցության վերաբերյալ, ինչպես նաև՝ Հայաստանում իրականացված երիտասարդական ոլորտի նախկին հետազոտություններ, վիճակագրական տվյալներ:

2. Փաստաթղթային վերլուծության շրջանակներում *երկրորդային վերլուծության* են ենթարկվել Հայաստանում Մարդկային զարգացման միջազգային կենտրոնի կողմից 15-19 տարիքային խմբի երիտասարդների շրջանակներում իրականացված հարցման տվյալները³³: Արմավիրում, Սյունիքում և Երևանում իրականացվել է քանակական առցանց հարցում 2022 թվականի նոյեմբեր-հունվար ամիսներին ընտանիքում, ուսումնական հաստատությունում, համայնքային և պետական մակարդակում որոշումների կայացմանը ավագ դպրոցի աշակերտների մասնակցության վերաբերյալ: Հետազոտության ընտրանքը կառուցվել է բազմաստիճան³⁴ (երկաստիճան) հավանականային³⁵ ներկայացուցչական ընտրանքային ռազմավարության հիման վրա: Քանակական առցանց հարցմանը մասնակցել են 9-12 դասարանի 1557 աշակերտ, 519 դասուկ, 230 տնօրեն և 1566 ծնող:

³³ «Որոշումների կայացման գործընթացներում երիտասարդների ներգրավվածության գնահատում. հայացք հանրակրթական դպրոցի ավագ դասարանների աշակերտների, նրանց ծնողների, դասուկների և տնօրենների կողմից» հետազոտությունն իրականացվել է «Քաղաքացիական կրթություն և մասնակցություն» ծրագրի շրջանակներում Մարդկային զարգացման միջազգային կենտրոնի կողմից Կրթական տեխնոլոգիաների ազգային կենտրոնի (ԿՏԱԿ) հետ սերտ համագործակցությամբ:

³⁴ Բազմաստիճան ընտրանքը հավանականային ընտրանքի տեսակ է, որի ժամանակ ընտրանքի կառուցման յուրաքանչյուր աստիճանում փոխվում է ընտրանքի միավորը:

³⁵ Հավանականային են այն ընտրանքները, երբ գլխավոր համախմբության յուրաքանչյուր միավոր հավասար հնարավորություն ունի ընտրանքային համախմբությունում հայտնվելու համար:

3. *Հարցաթերթիկային հարցումների* իրականացում. 2022 թվականի հուլիս-օգոստոս ամիսներին իրականացվել է համապետական ներկայացուցչական հարցում (0,05-ից ոչ բարձր ընտրանքի սահմանային սխալով 0,95 նշանակալիության աստիճանի համար) բազմաստիճան կլաստերային ընտրանքով, որտեղ գլխավոր համախմբություն է հանդիսանում ՀՀ 18-35 տարիքային խմբի առկա հայաստանաբնակ երիտասարդ բնակչությունը: Հարցմանը մասնակցել է 18-35 տարեկան ՀՀ 625 երիտասարդ, ընդ որում՝ 49, 3% քաղաքաբնակ, 14,7% գյուղաբնակ և 36% երևանաբնակ: Հարցման մասնակիցների 58,1 %-ը արական, իսկ 41,9 %-ը իգական սեռի ներկայացուցիչներ են:

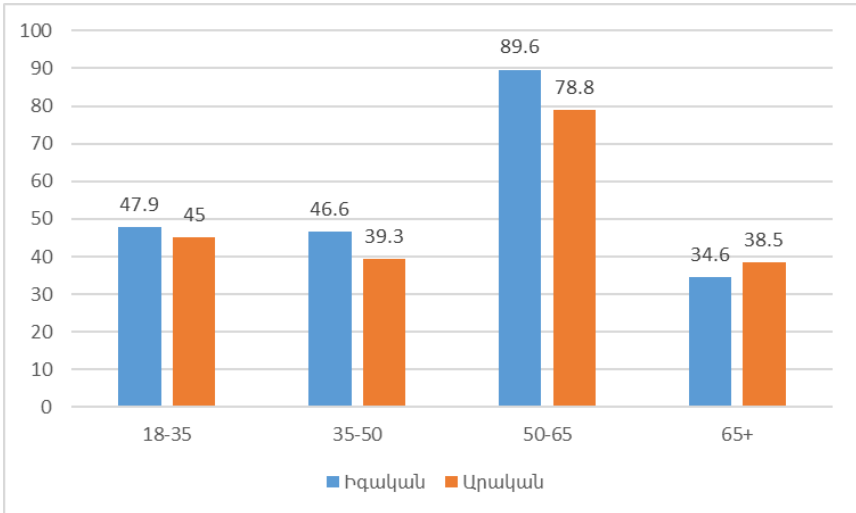
Արդյունքներ և քննարկում

Երիտասարդների քաղաքական և քաղաքացիական մասնակցության առկա վիճակը ներկայացնելու և վերլուծելու տեսանկյունից կարևոր է դիտարկել քաղաքական ընտրություններին երիտասարդների մասնակցության վիճակագրությունը: 2018 թվականի խորհրդարանական ընտրություններին կին ընտրողների 26,6%, իսկ տղամարդ ընտրողների 31,2% 18-35 տարեկան էին³⁶, իսկ 2021 թվականի այդ ցուցանիշը համապատասխանաբար 13,8% և 12,6% է կազմել³⁷: Հետաքրքրական է նաև դիտարկել, թե որքան է կազմել ընտրություններին մասնակցության ցուցանիշը 18-35 տարիքային խմբում: Այսպես, 18-35 տարիքային խմբում ընտրությունների մասնակցության ցուցանիշը կրկնակի ցածր է՝ 50-65 տարիքային խմբի հետ համեմատած:

³⁶ Վիճակագրական տվյալներ. կանանց և տղամարդկանց մասնակցությունը 2018թ. ընտրական գործընթացներին, <https://res.elections.am/images/doc/Statistics2018.pdf>, մուտք՝ 02.08.2023:

³⁷ Վիճակագրություն. Կանանց և տղամարդկանց մասնակցությունը 2021 թ. հունիսի 20-ին, <https://res.elections.am/images/doc/Statistics2021.pdf>, մուտք՝ 02.08.2023:

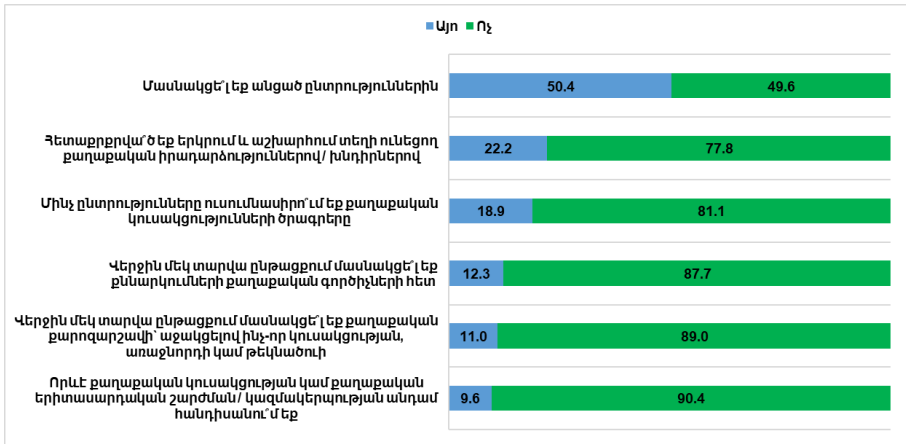
Գծապատկեր 1. Կանանց ու տղամարդկանց մասնակցության ցուցանիշը ըստ տարիքային խմբերի (տվյալ տարիքային խմբում յուրաքանչյուր սեռի ընտրողների համեմատ)³⁸

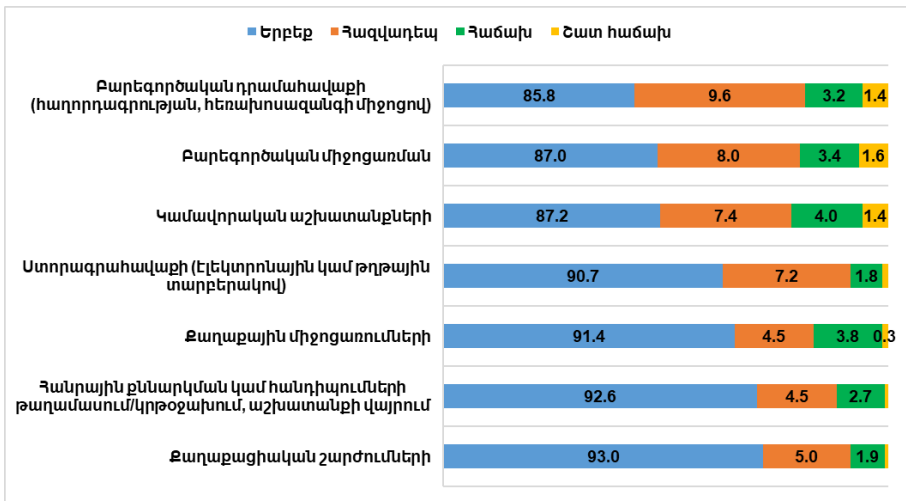
Երիտասարդների ավանդական մասնակցության վերաբերյալ մյուս կարևոր ցուցանիշը ներգրավվածությունն է քաղաքական կուսակցություններում: Հայաստանյան երիտասարդների մասնակցության ձևերի վերաբերյալ հետազոտական տվյալները ցույց են տալիս, որ մինչ պատերազմը և հետպատերազմյան իրականությունում երիտասարդները ունեցել են պասիվ մասնակցություն, քանի որ գրեթե չի փոխվել քաղաքական կուսակցություններում երիտասարդների մասնակցության ցուցանիշը: 2022 թվականին իրականացված համապետական ներկայացուցչական հարցման տվյալներով՝ հայաստանյան 18-35 տարեկան երիտասարդների շուրջ 9%-ն է անդամակցում որևէ քաղաքական կուսակցության կամ որևէ քաղաքական շարժման:

³⁸ Կանանց ընտրական վարքի ստանձնահատկությունները 2021թ.-ի սզգային ժողովի և ՏԻՄ ընտրություններում, https://oxygen.org.am/wp-content/uploads/2022/05/REPORT_Women-Electoral-Behaviour_2022_ARM.pdf, մուտք՝ 02.08.2023:

Եթե նկատի ունենանք երիտասարդների ոչ ավանդական մասնակցությունը, ապա կարող ենք նկատել, որ, օրինակ, բարեգործական միջոցառումներին և կամավորական աշխատանքներին հայաստանյան երիտասարդների ավելի մեծ մասն է մասնակցում՝ համեմատած քաղաքական որևէ կուսակցության անդամակցության հետ:

Գծապատկեր 2. ՀՀ երիտասարդների մասնակցությունը, %, N=625

Գծապատկեր 3. Վերջին վեց ամիսների ընթացքում որքան հաճախ եք մասնակցել, %, N=625

Ներկայացնելով երիտասարդների մասնակցությունն ըստ բնակության վայրի՝ նշենք, որ, ըստ 18-35 տարեկան երիտասարդների շրջանում իրականացված հետազոտության արդյունքների, երիտասարդների մասնակցությունը բարեգործական դրամահավաքներին, կամավորական աշխատանքներին, քաղաքացիական շարժումներին փոքր տարբերությամբ ավելի ակտիվ է քաղաքաբնակ, քան գյուղաբնակ երիտասարդների դեպքում: Հետաքրքրական է, որ ավելի փոքր տարիքի երիտասարդների շրջանում իրականացված հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ 15-19 տարեկան երիտասարդների մասնակցությունն էական տարբերություն չի դրսևորում՝ ըստ բնակության վայրի:

Երիտասարդների մասնակցության ամբողջական նկարագիրը բացահայտելու համար կարևոր է նաև հասկանալ, թե ինչպես են եղել մասնակցության պրակտիկաները 2020 թվականի պատերազմի ընթացքում: Հետազոտության մասնակից երիտասարդների շուրջ 17%-ը նշել է, որ մասնակցել է պատերազմին՝ որպես կամավոր թիկունքում, շուրջ 10%-ը մասնակցել է պատերազմին՝ որպես զինծառայող, 7.8%-ը ֆինանսական աջակցություն է ցույց տվել, 7.4%-ը կամավոր է եղել ռազմական որևէ միավորումում, 6.2%-ը այլ նյութական աջակցություն է ցույց տվել (գույք, սնունդ, հագուստ, դեղորայք):

Հետազոտության մասնակից երիտասարդները նաև նշել են, որ իրենց համայնքի մակարդակով ևս կցանկանային, բայց չեն կարող ազդեցություն ունենալ որոշումների կայացման վրա: Առհասարակ, համայնքային մակարդակում որոշումների կայացման գործընթացում երիտասարդների մասնակցության դրական փորձառությունը շատ կարևոր և որոշիչ նշանակություն

ունի ազգային մակարդակում որոշումների կայացման գործընթացներում երիտասարդների մասնակցության վրա³⁹:

15-19 տարեկան երիտասարդների շրջանում իրականացված հետազոտության համաձայն՝ հետազոտության մասնակից երեք խմբերի (աշակերտներ, դասղեկներ և տնօրեններ) կողմից որպես երիտասարդների մասնակցության օրինակներ ամենահազվադեպ նշված մասնակցության ձևը «մարզպետարաններին և համայնքապետարաններին կից երիտասարդական խորհուրդի նիստերին երիտասարդների մասնակցությունն է», իսկ ամենահաճախը նշվել է համայնքում աղբահանությունը: Հետազոտության մասնակից երիտասարդները նշել են, որ հայաստանյան հասարակությունում որոշումների կայացման գործընթացում երիտասարդները պասիվ դերակատարություն ունեն: Պետք է հաշվի առնել նաև, որ հարցմանը մասնակցել են 15-19 տարեկան երիտասարդներ, իսկ ավելի մեծ տարիքի երիտասարդները սովորաբար ավելի մեծ դերակատարում են վերագրում երիտասարդներին: Հարցմանը մասնակցած աշակերտների միայն 21.2%-ն է նշել, որ երիտասարդները հանդես են գալիս նախաձեռնողի դերում և մեծահասակների հետ համատեղ ընդունում են որոշումներ: Հետաքրքրական է, որ ծնողների կարծիքը համընկնում է աշակերտների կարծիքի հետ. ծնողների միայն 29.5%-ն է նշել, որ երիտասարդները մեծահասակների հետ համատեղ որոշումներ են ընդունում:

Քաղաքացիական հասարակությունը և սոցիալական կապիտալը

Փորձենք նաև ներկայացնել, թե Հայաստանում երիտասարդների մասնակցության գործընթացների վրա ինչպիսին է քաղաքացիական հասարակության և հանրային վստահության

³⁹ Ապագա ունենալու իրավունքը. Հայաստանը վերափոխող երիտասարդությունը, ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր, Հայաստան (2019)

ազդեցությունը: Քաղաքացիական հասարակությունը և հանրային վստահությունը հետպատերազմյան իրականությունում ճգնաժամային իրավիճակում են: Երիտասարդների մի մասն ունի լավատեսական, իսկ մյուս մասը՝ վատատեսական կանխատեսումներ Հայաստանի ապագայի նկատմամբ. հայաստանյան երիտասարդների վատատեսական տրամադրություններն ապագայի նկատմամբ պայմանավորված են 2020 թվականի Ղարաբաղյան պատերազմի հետևանքներով, հայաստանյան հասարակության անկայունությամբ, ուկրաինական պատերազմի հնարավոր ընդլայնմամբ և ազդեցությամբ մեր տարածաշրջանի վրա⁴⁰: Ուրտային հետազոտությունները վկայում են, որ քաղաքացիական հասարակության կառույցները, հասարակական կազմակերպությունները կարիք ունեն արժեքային դիրքորոշումներ ձևակերպելու և հանրայնացնելու⁴¹: Նման դիրքորոշումների հստակ ձևակերպումը և հանրայնացումը հնարավորություն կտա երիտասարդներին հաղորդակից լինել տարբեր արժեքային և գաղափարախոսական դիրքորոշումների և ձևավորել սեփական դիրքորոշումների համակարգ, ինչն էական ազդեցություն կարող է ունենալ երիտասարդների նշանակալի մասնակցության վրա: Սակայն երիտասարդների միայն 5%-ն է անդամակցում որևէ հասարակական կազմակերպության: Երիտասարդության շրջանում բավականին ցածր է հանրային վստահությունը: 18-35 տարեկան երիտասարդների շուրջ 60%-ը նշել է, որ պատերազմից հետո կորցրել է վստահությունը

⁴⁰ Arthur Atanesyan and Arthur Mkrtychyan, “Youth Perceptions of the War in Ukraine and its Possible Consequences (On the Case of Armenian Youth in Yerevan)”. *Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University*, 14, (2023): 37, 7–28.

⁴¹ *Քաղաքացիական հասարակության ներկա վիճակը և փոփոխվող դերը հանրային քաղաքականության գործընթացներում*, հետազոտության զեկույց, Կրթական հետազոտությունների և խորհրդատվությունների կենտրոն, (Երևան, 2022), https://e-research.am/storage/books/CSO%20Research_Current_Challenges_Margaryan_Hovakimyan_Galstyan_CERC.pdf, մուտք՝ 17.07.2023:

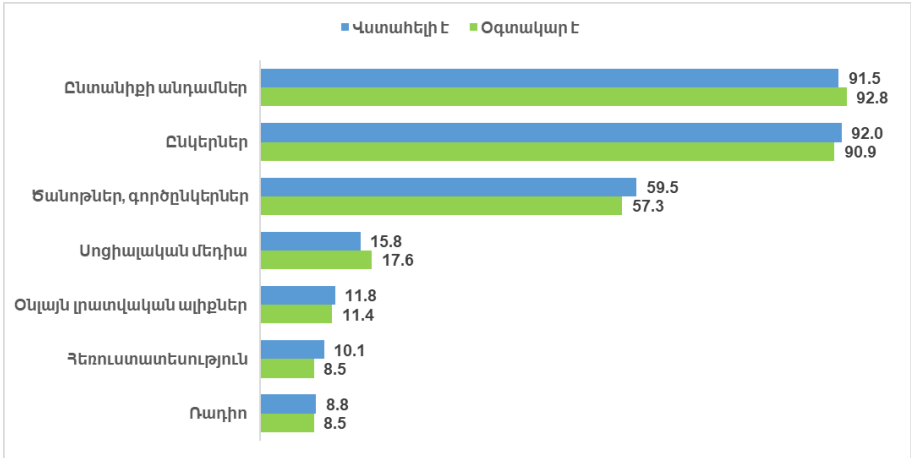
կառավարության նկատմամբ, իսկ 56%-ը կորցրել է վստահությունը վաղվա օրվա նկատմամբ:

Նոր տեխնոլոգիաները և ՁԼՄ-ները

Ընտրություններին մասնակցության վրա տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ազդեցության մասին դեռևս համալիր հետազոտություն չի արվել Հայաստանում: Մակայն պետք է նշել, որ 2018 թվականի քաղաքական գործընթացներում երիտասարդների մասնակցության վրա էական էր սոցիալական մեդիայի ազդեցությունը⁴²: Ոլորտային հետազոտությունները փաստում են, որ նկատելի է մասնակցության թվերի նվազում երիտասարդների շրջանում: Օրինակ՝ աշակերտները դպրոցում որոշումների կայացմանը աշակերտների մասնակցությունն առցանց հարթակների միջոցով քիչ արդյունավետ են համարում: Հետաքրքրական է, որ մասնակցության խոչընդոտների շարքում նշվում է նաև առցանց մասնակցության հարթակների բացակայությունը: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և երիտասարդների մասնակցության փոխառնչության հարցերը բովանդակային բավականին նոր շերտեր և ուղղություններ են բացում, որոնց թվում՝ տվյալների հետ աշխատանքի հմտություններ, թվային հասանելիություն, թվային գիտելիքներ, պաշտպանվածություն ռիսկերից և այլն:

Հետազոտության մասնակից երիտասարդների փոքր մասն է, որ վստահելի և օգտակար է համարում ՁԼՄ-ները, ընդ որում՝ սոցիալական մեդիան ավելի վստահելի և օգտակար աղբյուր է համարվում երիտասարդների կողմից՝ համեմատած հեռուստատեսության, ռադիոյի և օնլայն լրատվական ալիքների հետ:

⁴² Артур Атанесян, Влияние социальных сетей на протестное поведение (на примере Армении), *Социологические исследования*, Номер 3, (2018): 73-84, <http://ras.jes.su/socis/s013216250004280-1-1> (дата обращения: 01.08.2023).

Գծապատկեր 4. Տեղեկատվության ստացման վստահելի և օգտակար աղբյուրները, %, N=625

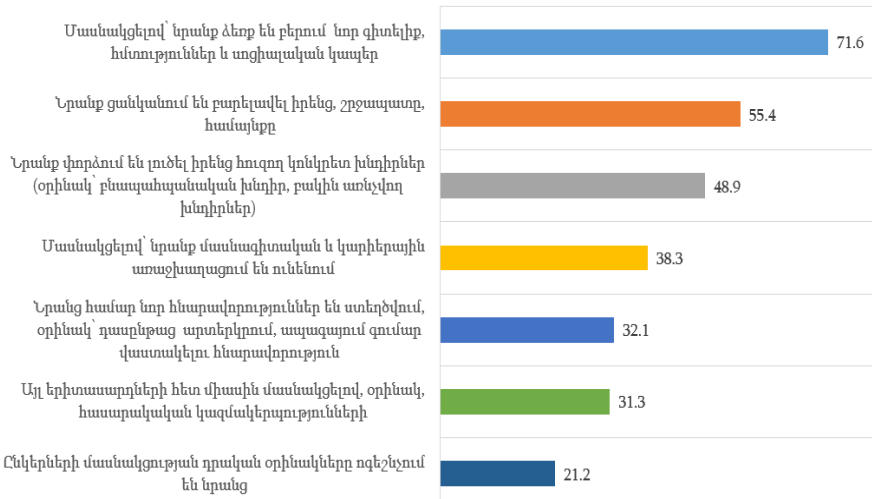
Քաղաքական և քաղաքացիական կրթությունը

Հայաստանում քաղաքացիական կրթություն երիտասարդները հնարավորություն ունեն ստանալու ֆորմալ և ոչ ֆորմալ կրթության միջոցով⁴³: Սակայն, միննույն ժամանակ, հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ քաղաքացիական մասնակցության համար երիտասարդները դեռևս կարիք ունեն գիտելիքների և հմտությունների: 15-19 տարեկան աշակերտների շրջանում իրականացված առցանց հարցման արդյունքները ցույց են տալիս, որ տարբեր մակարդակներում որոշումների կայացման մեջ երիտասարդներին հիմնականում խոչընդոտում են «համապատասխան ոլորտային գիտելիքի պակասը», «մոտիվացիայի բացակայությունը», «իրազեկվածության պակասը» և «փափուկ հմտությունների ոչ բավարար մակարդակը»:

⁴³ *Contribution of Non-Programme Countries To The Eu Youth Wiki Chapter V: Armenia Participation, Youth Partnership,* <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/58896112/Armenia-Youth-Wiki-Chapter-5.pdf/356ca22b-b3fe-aff1-360f-a3ee87d8779b?t=1680622827464>, մուսըք՝ 21.07.2023

Աշակերտների 71.6%-ի կարծիքով՝ երիտասարդները մասնակցում են որոշումների կայացմանը նախ և առաջ գիտելիքներ, հմտություններ և սոցիալական կապեր ձեռք բերելու համար: Այս հանգամանքը կարող է պայմանավորված լինել նախ և առաջ հարցմանը մասնակցած երիտասարդների տարիքով, քանի որ ավելի մեծ տարիքի երիտասարդների շարժառիթները՝ մասնակցելու որոշումների կայացմանը, հետևյալն են՝

- նյութական բավարարվածություն,
- սոցիալական բավարարվածություն,
- քաղաքացիական բավարարվածություն և
- հանրային քաղաքականության վրա ազդելու ցանկություն⁴⁴:

Գծապատկեր 5. Ինչո՞ւ են Հայաստանում երիտասարդները մասնակցում որոշումների կայացմանը: 15-19 տարեկան աշակերտներ, N=1557, %

⁴⁴ Parissa Ballard, What Motivates Youth Civic Involvement? *Journal of Adolescent Research*, (2014), 29(4): 439–463.

Կարող ենք եզրակացնել, որ ժամանակի ընթացքում արագ են փոխվում երիտասարդների քաղաքական մասնակցության ձևերը, նպատակադրումները, ինտենսիվությունը և մյուս բնութագրիչները:

Քաղաքական մասնակցության ձևերի մեջ գնալով դոմինանտ են դառնում ոչ ավանդական մասնակցության ձևերը: Այս միտումը նկատվում է նաև երիտասարդների քաղաքական մասնակցության ձևերի մեջ. բողոքի ցույցերը, սոցիալական շարժումները առավել հաճախ են հանդիպում:

Երիտասարդական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ երիտասարդների համար մասնակցությունը սկսվում է համայնքային մակարդակից: Տեղական կամ համայնքային մակարդակում մասնակցության միջոցով երիտասարդները հնարավորություն են ստանում տեսնելու իրենց ներգրավվածության անմիջական ազդեցությունը, ինչը դրական նախադրյալ է ստեղծում մասնակցության փորձառությունների համար մյուս մակարդակներում՝ ազգային, միջազգային:

ՀՀ երիտասարդների մասնակցության պրակտիկաներում կարևոր գործոն է շարժառիթը. եթե դեռահասների համար մասնակցությունը գիտելիք ստանալու, սոցիալական կապիտալ ձեռք բերելու միջոց է դիտարկվում, ապա ավելի մեծ տարիքի երիտասարդները կարևորում են որոշումների կայացման վրա ազդեցություն ունենալը, պատերազմի հետևանքները հաղթահարելը:

Բնակչության վայրը ազդեցություն ունի մասնակցության պրակտիկաների վրա, սակայն այն ավելի շատ բացասաբար է ազդում գյուղաբնակ երիտասարդների մասնակցության վրա 18-35 տարեկան երիտասարդների դեպքում, իսկ 15-19 տարեկան երիտասարդների դեպքում բնակչության վայրը ուղղակիորեն չի ազդում մասնակցության վրա:

ՀՀ երիտասարդների մասնակցության պրակտիկաները կրում են տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, քաղաքացիական կրթության, հանրային վստահության մակարդակի ազդեցությունը: Ընդ որում՝ այս գործոններն ունեն էական փոխառնչություններ: Երիտասարդների մասնակցության վրա անմիջականորեն ազդում է վստահության ճգնաժամը, որը կարելի է հաղթահարել քաղաքացիական կրթության միջոցով:

Գրականության ցանկ

“*Deepening democracy in a fragmented world*”. World Development Report, UNDP, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2002/>, 2002

“Revisiting youth political participation. Challenges for research and democratic practice in Europe”, ed. by Joerg Forbrig, 19, Council of Europe Publishing, 2005

Analytical paper on “*Youth Participation, Young people political participation in Europe: What do we mean by participation?*”

Atanesyan, Arthur and Mkrtichyan, Arthur, “Youth Perceptions of the War in Ukraine and its Possible Consequences (On the Case of Armenian Youth in Yerevan)”. *Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University*, 14, (2023): 37, 7–28

Ballard, Parissa, What Motivates Youth Civic Involvement? *Journal of Adolescent Research*, 2014, 29(4): 439–463

Contribution of Non-Programme Countries To The Eu Youth Wiki Chapter V: Armenia Participation, Youth Partnership, <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/58896112/Armenia-Youth-Wiki-Chapter-5.pdf/356ca22b-b3fe-aff1-360f-a3ee87d8779b?t=1680622827464>

Crowley, Ann and Moxon, Dan, *New and innovative forms of youth participation in decision-making processes*, <https://rm.coe.int/new-and-innovative-forms-of-youth-participation-in-decision-making-pro/1680759e6a>, 2017

Deželan, Tomaž, *Young People and Democratic Life in Europe: What Next After the 2014 European Elections?*, (European Youth Forum, 2015), www.youthup.eu/app/uploads/2015/11/YFJ_YoungPeopleAndDemocraticLifeInEurope_B1_web-9e4bd8be22.pdf

Farthing, Rys, *Why Youth Participation? Some Justifications and Critiques of Youth Participation Using New Labour's Youth Policies as a Case Study*, (YOUTH & POLICY, 2012)

Foucault, Michel, *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*, New York: Pantheon Books, 1972

Furlong, Andy, *Handbook of Youth and Young Adulthood: New perspectives and Agendas*. London: Routledge, 2009

Hart, Roger, *Children's participation, from tokenism to citizenship*, UNICEF International Child Development Centre Spedale degli Innocenti, Florence, Italy, 1992. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf

Harvard research suggests that an entire global generation has lost faith in democracy. Quartz. by Gwynn Guilford Published November 30, 2016, <https://qz.com/848031/harvard-research-suggests-that-an-entire-global-generation-has-lost-faith-in-democracy/>, <https://doi.org/10.18356/a4137e60-en>.

Handayani M., *Samuel Philips Huntington on political participation and democracy*, Department of Political Science Kulliyah of Islamic Revealed Knowledge and Human Science International University Malaysia, Semester 3, 2008-2009

Keer, David, *Re-examining Citizenship Education in England*. In Torney-Purta, J., Schwille, J. and Amadeo, J. Civic Education across countries: Twenty-four national case studies from the IEA Civic Education project, Amsterdam, IEA., 1999

Luhmann, Niklas, *The reality of Mass media*, First published January 1, 1996

Nam, Taewoo, *Dual effects of the internet on political activism: Reinforcing and mobilizing*, Government Information Quarterly. (2012). № 29, 90–97

Niemi, Richard and Junn, Jane, *Civic education: What makes students learn?* New Haven & London, CT: Yale University Press, 1998

Siurala, Lasse, *Changing forms of youth participation. New forms of youth participation*, Biel: Switzerland, 2000

Tai, K.-T., Porumbescu, G., & Shon, J. *Can e-participation stimulate offline citizen participation: an empirical test with practical implications*, (Public Management Review, 2019), 1-19

UN-DESA, *World Youth Report 2016: Youth Civic Engagement*, (UN, 2016),

Атанесян, Артур, “Влияние социальных сетей на протестное поведение (на примере Армении)”, *Социологические исследования*, Номер 3, (2018): 73-84, <http://ras.jes.su/socis/s013216250004280-1-1>

Галстян, Марина “The participation schemes in armenian educational system”, *Вестник Российско-Армянского (Славянского) университета: гуманитарные и общественные науки*. – (Ереван, 2020). – №. 1: 127-144

Самюэль Хантингтон., *Третья волна: Демократизация в конце XX века*, (РОССПЭН, М., 2003)

Сорокин, Питирим, *Главные тенденции нашего времени*, Москва., 1997, 199.

Կանանց ընտրական վարքի տանձնահատկությունները 2021թ.-ի ազգային ժողովի և ՏԻՄ ընտրություններում, https://oxygen.org.am/wp-content/uploads/2022/05/REPORT_Women-Electoral-Behaviour_2022_ARM.pdf

Մարգարյան, Հռիփսիմե, «Հայաստանի երիտասարդության կառույցների դասակարգումը և քաղաքական մասնակցության հիմնախնդիրները», *Вестник Российско-Армянского (Славянского) университета: гуманитарные и общественные науки*, №. 1, (2016): 76-85

Մարդկային զարգացման ազգային զեկույց, 2018/2019, *Այլազու տնննադու իրավունքը. Հայաստանը վերափոխող երիտասարդությունը*, ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր, Հայաստան, 2019 https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/am/NHDR-ARM_sans-foreword.pdf

Մարգարյան, Առնակ, *Քաղաքական մասնակցության հիմնախնդիրները ժողովրդավարական համահայրենյան փուլում*, Երևան, ԵՊՀ, 2022

Վիճակագրական տվյալներ. կանանց և տղամարդկանց մասնակցությունը 2018 թվականի ընտրական գործընթացներին, <https://res.elections.am/images/doc/Statistics2018.pdf>

Վիճակագրություն. Կանանց և տղամարդկանց մասնակցությունը 2021 թ. հունիսի 20-ին, <https://res.elections.am/images/doc/Statistics2021.pdf>

Քաղաքացիական հասարակության ներկա վիճակը և փոփոխվող դերը հանրային քաղաքականության գործընթացներում, հետազոտության զեկույց, Կրթական հետազոտությունների և խորհրդատվությունների կենտրոն, Երևան, 2022, https://e-research.am/storage/books/CSO%20Research_Current_Challenges_Margaryan_Hovakimyan_Galstyan_CERC.pdf

CIVIC AND POLITICAL PARTICIPATION OF ARMENIAN YOUTH IN THE POST-WAR REALITY: PERCEPTIONS AND PRACTICES

Marina Galstyan
Faculty of Sociology, YSU

The primary objective of this article is to conduct an in-depth analysis and presentation of the current understanding of the engagement of young individuals in civic and political processes. It seeks to elucidate the principal forms of youth participation and the main problems and challenges that influence their engagement. Furthermore, the article endeavors to shed light on the predominant issues and challenges encountered in the realm of youth political participation, with a specific focus on Armenian youth. In the contemporary context, comprehending how the domains of youth studies, policy formulation, and practical implementations address the intricate matter of youth participation has gained heightened significance. The article presents the issues of youth participation practices and elucidates the interaction between education, information technology, and civil society.

The findings of the research underscore a prevailing trend of non-traditional participation methods taking precedence in Armenia today. Among Armenian youth, there exists a lack of trust in governmental institutions, official information channels, and even in the prospects of the future at large. This prevailing sentiment significantly impacts their civic and political participation endeavors. What becomes apparent is the pressing need for platforms that facilitate youth participation and the dissemination of knowledge. Engaging at the local or community level provides young individuals with a unique opportunity to witness immediate and tangible outcomes of their involvement. This not only establishes a positive precedent for their participation on broader scales, whether at the national or international level, but also cultivates a sense of empowerment and efficacy. In the context of the Republic of Armenia, motivation emerges as a pivotal driving force shaping the participation practices of its youth. While teenagers perceive participation as a means to accrue knowledge and social capital, their slightly older counterparts place significant emphasis on using

participation as a conduit to influence decision-making processes and navigate the far-reaching aftermath of the 2020 Nagorno-Karabakh conflict.

The place of residence influences participation practices, with a more adverse impact observed among rural youth aged 18-35. Conversely, for those aged 15-19, the connection between place of residence and participation appears less pronounced. The youth participation dynamics in the Republic of Armenia are intertwined with access to information technology, the quality of civic education, and public trust levels. These factors exhibit substantial interconnections that shape the participation landscape. A critical determinant is the crisis of confidence, which directly affects youth participation. However, it's worth noting that this crisis can be effectively overcome through comprehensive civic education initiatives.